



HİRİSTİYAN İŞGALİNDE ENDÜLÜS ŞEHİRLERİ

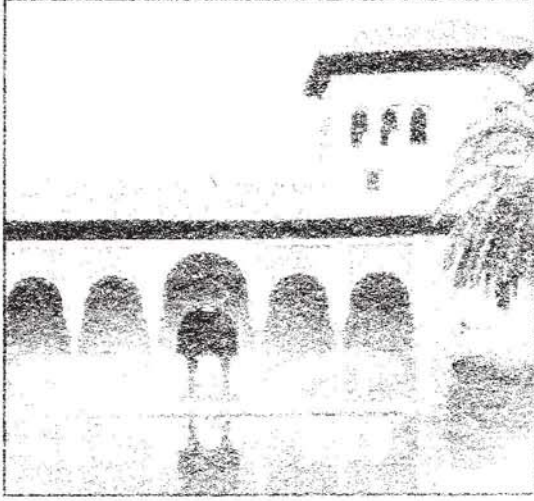
Lütfi ŞEYBAN

İslam Tarihinde 'İlk Dönem İslam Fetihleri'nin son halkası ve tacı olan Endülüs, bu şöhretinin ardından yine bir ilke sahne olmuş fakat, bu kez Reconquista'nın ilk halkasını teşkil etmiştir. Reconquista, İslam fetihlerine karşı Hıristiyanların yaptığı karşı hareketin adıdır. Yani, fethedilmiş bir İslam beldesinin Hıristiyanlarca geri alınması hareketidir. Ortadoğu İslam ülkesine karşı 1096 yılında başladığı bilinen Haçlı Seferleri, aslında 'İkinci Dönem Haçlı Seferleri'dir. Çünkü, İslam Tarihinde Müslümanlara karşı Hıristiyanların Haçlı ruhuyla gerçekleştirdiği 'İlk Dönem Haçlı Seferleri', Endülüs şehirlerine karşı yapılmış olan saldırılardır. 750 Yılından itibaren İspanyollar ile küçük çaplı olarak başlayan Reconquista veya Haçlı saldırıları, 1064 yılında İspanyol ve Frank (Fransız) Haçlı birliklerinin ortaklaşa gerçekleştirdikleri Berbeştru (Bobastro) işgaliyle ilk kez ciddi anlamda tehlike teşkil etmeye başlamıştır.

711 Yılında Tarık b. Ziyad ile başlayan ve Tarık'ın kumandanı-efendisi Emeviler'in İfrikiye Eyaleti Valisi Musa b. Nusayr'ın eliyle tamamlanan İspan-

ya'nın fethi, bütün Müslümanları sevince boğmuştur. Müslümanlar İspanya için Endelüs adını kullanmışlar, bu isim ülkemizde ise Endülüs şeklinde meşhur olmuştur. 711 Yılından 1492'ye kadar 781 yıl yaşayan Endülüs İslam Devleti, altı siyasi ve beş de medeni döneme sahip olmuştur. Siyasi dönemler şunlardır: 1) Fetih ve Valiler Dönemi (711-756), 2) Endülüs Emevileri Dönemi (756-1031), 3) Mülükü't-Tavaif Dönemi (Beylikler, 1031-1090), 4) Endülüs'te Murabıtlar Dönemi (1090-1147), 5) Endülüs'te Muvahhidler Dönemi (1150-1238), 6) Granada'da (Granada) Nasriler Dönemi (1238-1492).

Endülüs'ün medeni dönemleri ise şunlardır: 1) Sosyal Kaynaşma ve İslamlaşma Dönemi (711-850), 2) Müslüman Çoğunluk ve Medeni Üstünlük Dönemi (850-1236), 3) Dejenerasyon ve Hıristiyanlaşma Dönemi (1236-1492), 4) Göç, Sürgün ve Hıristiyanlaştırma Dönemi (1492-1610), 5) Varoluş Çabaları ve Yeniden Diriliş Dönemi (1610-bu gün). Bu dönemlerle ilgili ayrıntılı açıklamalara burada yer veremiyoruz. Çünkü, bunu yapmak için 781 yıllık Endülüs Devleti tarihi ile, sonraki 513 yıllık va-



rolüş mücadelesiyle geçen yıllar dahil, bütün Endülüs tarihini özetlemek gerekir ki, bu hem çok uzun ve hem de güç bir iştir. Biz bu makalede, Hıristiyanların ele geçirdikleri Endülüs şehirlerinde kalan Müslümanlara ya da Müdeccenlere nasıl muamele ettikleri hususunu izah etmekle yetineceğiz.

Endülüs Devleti mevcut iken Hıristiyan İspanyolların eline geçen pek çok Müslüman şehri olmuştur. Fethin ilk senesinden sadece yedi yıl sonra yani 718 yılında, Müslümanlara karşı Hıristiyan direnişi, küçük çaplı da olsa başlamıştır. 750 yılından itibaren ise bu direniş Endülüs İslam topraklarına karşı Reconquista hareketine dönüşmüş ve toprak kayıpları başlamıştır. Ne var ki, 756 yılından itibaren Endülüs'te Emevi idaresinin tesis edilmesiyle birlikte kısa sürede devlet güçlü hale gelmiş ve dolayısıyla Hıristiyan İspanyol Reconquista hareketi de uzun bir süre duraklamak zorunda kalmıştır. Ancak, yine de Hıristiyan İspanyol krallıklarının doğması ve az da olsa gelişmesi bu döneme rastlamaktadır. Çünkü, güçlü de olsa zaman zaman içte yaşanan iktidar mücadelesi ve bazı isyanlar yüzünden devletin zafı afa uğradığı vaki olmuştur.

Endülüs'te Emevi idaresi, son yirmi yılı içerisinde ortaya çıkan iç karışıklıkların bir türlü durdurulamaması yüzünden 1031 yılında çökmüş ve yerine yirmiden fazla irili ufaklı beylikler ortaya çıkmıştır. Mülükü't-Tavâif adıyla anılan bu dönem, Endülüslüler için yokoluşun başlangıcı, buna karşın Hıristiyan İspanyollar içinse karşı atak yapma ya da Reconquista'yı hızlandırma fırsatının doğduğu yıllar olmuştur. İşte bu dönemde, Endülüs'ün bel kemiği mesa-

besindeki Tuleytula (Toledo), İberya Yarımadası'nın bu büyük ve en stratejik şehri, 1085 yılında Hıristiyan İspanyolların eline geçmiştir. Endülüslüler için yaklaşık üç asırdan sonra ilk kez gelen bu büyük kayıp, büyük bir şok ve istikballeri açısından büyük bir korku kaynağı olmuştur. Bu olayla birlikte, artık Endülüs tarihinde yeni bir durum daha ortaya çıkmıştır ki, o da kaybedilen Tuleytula'da kalan Müslüman ahalinin Hıristiyan hakimiyeti altında Müdeccen (Mudejar) konumuna düşmesi idi. Haddizatında, Tuleytula'dan evvel de bu durum vukua gelmiştir ancak, küçük çaplı olduğu için bu açıdan pek dikkate alınmamaktadır. İşte bu Tuleytula'nın düşüşünden sonradır ki, Endülüs tarihinde Hıristiyanların Müslümanlara karşı tutumları önem arzeder hale gelmiştir.

Kastilya Krallığı ya da Hıristiyan İspanyollar, Tuleytula'nın işgali esnasında şehir halkıyla bir anlaşma yapmışlardır. Can, mal, din ve ibadet özgürlüğü maddelerini kapsayan bu anlaşma, daha sonra düşen Endülüs şehirleri halkıyla yapılanlar dahil, tarihçilerin ifadesiyle İslam Zimmî Hukuku'ndan mülahemdir. Zira, bu hukuk Endülüs Devleti'nde tatbik edilmekteydi ve İspanyollar da bunu bilmekteydiler. Endülüs Devleti mevcut iken Hıristiyan İspanyolların sergiledikleri bu hoşgörülü tutum sebebiyledir ki, işgal edilen şehirlerde kalan Endülüslülerin büyük bir bölümü Müslümanların elindeki diğer Endülüs şehirlerine göç etmek yerine, artık İspanya'ya dönüşeceğini tahmin etmedikleri ve büyük ihtimalle Müslümanlar tarafından geri alınacağını umdukları kendi topraklarında kalmayı tercih etmişlerdir.

Genel olarak 1497 yılına kadar İspanya yönetimi, idaresi altında yaşayan Müslümanlara ya da Müdeccenlere karşı hoşgörülü tutum sergilemiştir. Bu tarihten sonra ise, krallar özellikle Hıristiyan din adamları ve Papalığın kışkırtma ve baskılarına daha fazla dayanamamışlar, Müslümanlara karşı tutum değiştirmek durumunda kalmışlardır. Hıristiyanlaştırarak asimile etmek, şiddet ve sürgün politikalarını uygulamaya sokmuşlardır.

Hıristiyan İspanyolların Endülüs Devleti'ne karşı Reconquista fikriyle yaptıkları saldırılar, akarsuyun mermeri oyması gibi uzun asırlar içinde onlara istedikleri neticeyi getirmiştir. Onlar, yaptıkları küçük-büyük akınlarda, bazen de şehrin işgalinden sonra sivil Müslüman-Yahudi halka karşı katliam da-

hil her türlü kötü muameleyi yapıyorlardı. Bunun az görülen örneklerinden birisi, 1094 yılında Belensiye'nin (Valencia) işgalinden sonra yaşanmıştır. Yapılan teslim anlaşmasına aykırı olarak şehrin kadısı İbn Cehhâf diri diri yakılmış, Müslümanların malları müsadere edilmiş, bir kısım Müslüman erkek hadım edilerek Hıristiyan idarecilere hizmetçi yapılmış ve zorla hıristiyanlaştırılmışlardır. Merkezdeki Ulu Cami de kiliseye çevrilmiştir. Ancak, Endülüs Devleti'nin mevcut olduğu bu dönemde onlar, ele geçirdikleri Endülüs şehirlerinin Müslüman halkına karşı genelde olumlu tavır takınmak durumunda kalmışlardır. En azından, Endülüs Devleti'nin fiilen güçten düştüğü ve artık ayağa kalkma umudunun tükendiği yıllar olan XIII. Yüzyılın ilk yarısına kadar. Bu durum, tamamen o zaman geçerli olan devletler arası siyasi konjonktürle alakalıdır. Şimdi, bu olumlu tutumun şekli ve nedenleri üzerinde duralım.

Müslüman Endülüs iken Hıristiyan İspanya haline gelen topraklarda kalan Müslümanların yani Müdeccenlerin çoğunluğu, Endülüs toplumunun avam kesiminden olan küçük çiftçiler, zanaat erbabı (kasap, marangoz, kuyumcu, dokumacı, boyacı, vb.), imalat sanayinin çeşitli kollarında çalışan kalifiye işçilerden oluşmaktaydı. Gerek eşraf ve gerekse ulemâ kesimi büyük oranda Magrib'e (Kuzey Afrika'ya) göç ediyorlar, bazıları da güneydeki diğer Endülüs şehirlerine yerleşiyorlardı. Bir Endülüs şehrinin Hıristiyanlara teslimi sırasında İspanyollar, şehir halkıyla anlaşma yapıyorlar, bu anlaşmaların tanıdığı statü çerçevesinde Endülüslüler, Hıristiyan idaresi altında Müslüman bir cemaat olarak varlıklarını devam ettirme imkanına sahip oluyorlardı. Krallar genelde bu anlaşmalara riayet ediyorlardı. Peki bunun nedenleri neydi acaba?

Burada öncelikle hatırlamamız gereken, Endülüs Devleti'nin mevcut olduğu gerçeğidir. Genel olarak 1497'ye, fakat özelde 1248'e kadar Hıristiyan İspanya krallıkları biliyorlardı ki, eğer işgal ettikleri bir Endülüs şehrinde kalan Müslümanlara karşı olumsuz tutum sergileseler, büyük ihtimalle bu onların beklemediği bir zamanda Endülüs Devleti'nden kendilerine karşı bir saldırı gelmesine sebep olabilirdi.

İkinci olarak, Endülüs Devleti ve Müslümanların hemen her bakımdan, o çağın hemen bütün ülke ve milletlerine karşı olduğu gibi, Hıristiyan İspan-



yollara nispetle daha üstün durumda olmalarını zikretmeliyiz. Hıristiyan krallar, ele geçirdikleri Endülüs şehrinin Müslüman halkına her bakımdan muhtaç durumdaydılar. Öncelikle ticari gelirler, ziraat ve imalat sanayi bakımından. İspanyol ve diğer batılı tarihçilerin de tespit ettikleri gibi, Müdeccenler neredeyse bütün meslek hayatını ellerinde bulunduruyorlardı. İspanyol asilzadeleri ve toprak ağalarının has adamları Müslümanlardandı. Çünkü, işlerini iyi biliyorlar ve en iyi şekilde de yapıyorlardı. Onların yüzünden Hıristiyan halkın iş bulması çok zordu. Çalışkanlıkları ve dürüstlükleri, Hıristiyan din adamlarının bile hayranlığına sebep olmuştur. Hatta, Hıristiyan halk arasında şu söz bir atasözü haline gelmiştir: "Biz Müslümanların ahlakını almamız, onlar da bizim inancımızı". Bu kadar yararlandıkları Müslümanlara kötü muamele ederlerse, onlar da Gırnata Emirligi'ne göç ederlerdi. Bu durumda ise, İspanya krallıkları ekonomik zaafa uğrayacak, buna karşın Gırnata Emirligi güçlenecekti.

Hıristiyan İspanyolların Müslümanlara karşı olumlu tutum takınmalarının üçüncü nedeni ise, ele geçirdikleri Endülüs şehrinde, Endülüs tarihi boyunca bütün Endülüs şehirlerinde olduğu gibi, Magrib veya Doğu İslam yurdundan gelme Arap veya Berberi asıllı Müslümanların çoğunluğu teşkil etmemesidir. İşgalden sonra yaşanan göç sebebiyle Müslüman nüfus iyice azalmaktaydı. Dördüncü neden olarak belirtmeliyiz ki, Endülüs'ün fethinden itibaren yaklaşık iki asırlık bir sürede Müslüman kesimin siyasi-askeri gücü yanında, medeni üstünlüğüne de imrenerek Müslüman olmayı yeğleyen eski Hıristiyan İspanya halkı (Müvelletler/Muladies ve Müsta'ribler/Mozarabes), şehrin Hıristiyan kralların eli-

ne geçmesinden bir süre sonra eski dinleri olan Hıristiyanlığa dönebiliyorlardı. Bu durum, zaten göçlerle azalmış olan Müslüman nüfusun daha da azalmasına, buna karşın Hıristiyan halkın çoğalmasına sebep oluyordu. Sonuçta, Müslüman nüfus askeri ve dini açıdan tehlike teşkil edebilecek konumdan artık çok uzak kalıyordu. Bu durum, Hıristiyan İspanya krallarını ekonomik ve medeni bakımdan hayati derecede bağlı buldukları Müslümanlara karşı neden olumsuz tutum sergilemeye sevk etsin ki? Elbette etmez.

Hıristiyan İspanya krallıkları bu olumlu tutumlarını, Endülüs Devleti'nin mevcut olduğu bu ilk dönemin son yarısında, yani XIII. yüzyılın ortalarından itibaren değiştirmeye başlamışlardır. Artık, hemen her Endülüs şehrinin işgali esnasında son derece kanlı sahneler görülebiliyor, işgal sonrasında ise Yahudi ve Müslüman halkın çoğu ya toptan sürgün ediliyor ya da köleleştiriliyordu. Mesela, 1248 yılında İsbiliye (Sevilla) şehri Hıristiyanların eline geçtiğinde, şehirde bulunan bütün Müslümanlar sürgün edilmiştir. Halkın sürülmesinden sonra Kastilya kralı III. Fernando, ilk iş olarak merkezdeki Ulu Cami'yi kiliseye çevirtmiş, sonra da Müslümanların geride bıraktığı mülklerini askerleri arasında paylaşmıştır. Hıristiyanlar, 1487 yılında bu kez Malaga şehrini işgal ettiklerinde ise, şehirde bulunan onbeş bine yakın Müslüman halkın tamamını esir etmişlerdir. Bunlardan yüz adedi Papa'ya, altmış adet genç kız Portekiz ve İtalya krallarına hediye olarak gönderilmiş, geri kalanlarsa Hıristiyan ailelere, kiliselere, askerlere ve kraliyet memurlarına köle olarak dağıtılmışlardır.

İsbiliye'den sonra 1492 yılında son Endülüs İslam şehri işgal edilinceye kadar Hıristiyan krallar hemen bütün işgal hareketleri esnası ve sonrasında aynı olumsuz tutumu sergilemişlerdir. Peki bunun nedenleri neydi acaba? XIII. Yüzyılın ortalarına kadar böyle olumsuz davranmadılar da, şimdi ne değişmişti ki artık olumlu davranma ihtiyacı hissetmiyorlardı? Bunun başta gelen nedeni, Endülüs Devleti'nin artık fiilen tükenmiş olmasıydı. Henüz ortadan kalkmamıştı fakat, 1212 yılında yaşanan büyük İkab hezimetini hem Endülüs'ü koruyan Muvahhidler'in hem de Endülüs Devleti'nin sonunu getirmişti. Nitekim, bu tarihten yalnızca yirmi altı yıl sonra Magrib merkezli Muvahhidler Devleti ortadan kalk-

mış ve Magrib'te yani Kuzey Afrika'da artık güçlü devlet oluşturabilecek bir siyasi yapı kalmamış, Endülüs ise sadece Gırnata ve çevresindeki küçük bölgeden ibaret kalmıştı. Bu Gırnata Emirliği de zaten Hıristiyan İspanya krallarına bağlı şekilde onlara bazen haraç ve bazen de toprak vererek ayakta kalmaya çalışıyordu. Üstüne üstlük, Müslümanlar kendi aralarında iktidar kavgaları yüzünden sık sık çalkantılar yaşıyorlardı. Kısacası, artık İspanyolların siyasi ve askeri bakımdan Müslümanlardan korkmalarını gerektirecek herhangi bir durum kalmamıştı diyebiliriz. Doğu İslam dünyasında da Endülüslülere yardım edebilecek ve İspanyollara karşı onu koruyarak ömrünün uzamasına sebep olabilecek herhangi bir devlet yoktu. Endülüs Müslümanları zaman zaman Magrib'teki Merîniler'den, 1400'lerden sonra da Mısır ve İstanbul'dan yardım talebinde bulundularsa da, ciddi bir destek bulamadılar. Çünkü Osmanlılar ve Memlukler gibi devletler de kendi problemleri ve düşmanlarıyla boğuşmaktaydılar. Dolayısıyla, Endülüs'e kadar uzanabilecek güçlü bir ele sahip değildiler.

Bu dönemde Hıristiyan kralların Müslümanlara karşı olumsuz tutum takınmalarının bir diğer sebebi de ekonomik ve medeni temellidir. Hıristiyan

Hıristiyanlar, 1487 yılında bu kez Malaga şehrini işgal ettiklerinde ise, şehirde bulunan onbeş bine yakın Müslüman halkın tamamını esir etmişlerdir. Bunlardan yüz adedi Papa'ya, altmış adet genç kız Portekiz ve İtalya krallarına hediye olarak gönderilmiş, geri kalanlarsa Hıristiyan ailelere, kiliselere, askerlere ve kraliyet memurlarına köle olarak dağıtılmışlardır.

İspanya Krallığının Hıristiyan liderlerinden Tuleytula (Toledo) rahiplerinin reisi Kardinal Gonzalez de Mendoza gibileri, kral ve kraliçeye sürekli baskı ve kışkırtma yaparak onları Müslümanlar konusunda takip etmekte oldukları politikalarını sertleştirmeye zorladılar.

kralların, yaklaşık olarak bir buçuk asırdır kendi sosyal bünyelerinde barındırdıkları ve her bakımdan yararlandıkları Müslüman halka artık ihtiyaçları kalmamıştı. Çünkü, Hıristiyan halk bu zaman zarfında Müdeccenlerden her işi öğrenmiş, eğitim, bilim, sanat, iktisat ve ziraatta artık onlar üstün duruma geçmişlerdi. Hem bu konuda kilise çevreleriyle Papa'nın krallar üzerinde sürekli baskı oluşturduklarını da biliyoruz. Onlar, Müslümanların bir an önce zorla hıristiyanlaştırılmalarını veya sürgün edilmelelerini, reddedenlerinse köleleştirilmeleri veya öldürülmelerini istiyorlardı. 1497'den sonra artık kilise adamlarının isteklerinin gerçekleştiği döneme giriyoruz. Yani, XVI. yüzyılın başındayız.

Girnata'nın Teslim Antlaşmasından daha evvel bahsetmiştik. 25 Kasım 1491 tarihinde gerçekleşen antlaşmaya göre kral Ferdinand ve kraliçe İzabella, hem kendileri hem veliaht olan oğulları Juan ve hem de ondan sonra tahta geçecek olanlar adına özetle şu değerleri kabul ettiler:

- Müslümanlar, diğerleri gibi bu ülkenin değerli tâbidirler.
- Müslümanlar, antlaşmanın kapsadığı her yerde krallığın himayesi altındadırlar ve onlara ancak saygıyla muamele edilir.
- Müslümanlar dinlerini, dillerini, âdet ve gelenekleri ile mallarını ve ticaret hürriyetlerini muhafaza ederler.
- Hatta Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçip

de onlarla beraber yaşamaya karar verenler ve Müslümanlar ile evlenen Hıristiyan kadınlar da dinleri konusunda dokunulmazdırlar.

- Müslümanlardan her kim Magrib'e (Kuzey Afrika) göç etmek isterse, onların göç masrafları kraliyete aittir ve gidip de Endülüs'e geri dönmek isteyenlere de müsaade edilecektir.

Bu anlaşma kuralları üç yıl kadar geçerliliğini sürdürmüştür. Sonra ise, Müslümanlar bu anlaşma kurallarının uygulanması konusunda şüpheye düşmeye başladılar ve yeni güvenceler istediler. Bunun üzerine kral ve kraliçe derhal bir 'büyük açıklama' yapma gereği duydular. Peki, İspanya Krallığının Müslümanlara karşı güttüğü bu siyasetin kendilerinince gerekçeleri acaba neydi? Araştırmacıların üzerinde durduğu en önemli gerekçe, zaman içinde Müslümanları Hıristiyanlaştırmak suretiyle İspanya toplumuyla kaynaştırmak ve bu sayede toplumsal farklılıkları ortadan kaldırarak İspanya toplumunu vatanyıla diniyle tek bir kütle haline getirmek düşüncesiydi.

İspanya Krallığının Hıristiyan liderlerinden Tuleytula (Toledo) rahiplerinin reisi Kardinal Gonzalez de Mendoza gibileri, kral ve kraliçeye sürekli baskı ve kışkırtma yaparak onları Müslümanlar konusunda takip etmekte oldukları politikalarını değiştirmeye zorladılar. İstedikleri ise, Müslümanların ya hıristiyanlaştırılması veya ülkeden sürgün edilmesiydi. Onlara göre bu iş, İspanya'yı kendilerine bahşeden Tanrı'ya karşı bir şükür olarak yerine getirilmeliydi. Böyle davranmakla anlaşmalar ihlal edilmiş olmayacak, bilakis Müslümanların ruhları temizlenecek ve ülkede gerçek barış sağlanacaktır. Aksi takdirde, İslam dini üzere kaldıkları sürece Müslümanlar ile Hıristiyanların huzur içinde yaşamaları mümkün olamayacaktır. Ancak kral ve kraliçe, hem verdikleri sözü tutma düşüncesi hem de yeni bir savaş çıkar da siyasi ve iktisadi dengeler bozulur endişesiyle Hıristiyan din adamlarının seslerine bir müddet kulaklarını tıkadılar. Onlar, bu işin zorlamayla değil de sevdirek ve iyi muameleyle yapılmasına sıcak bakıyorlardı. Kraliçe İzabella'nın Hermandado de Talavera adında ve iyiliğiyle tanınan bir din adamı vardı. De Talavera, Girnata Başpiskoposluğuna atandı. Mal ve emek dahil bütün gayretiyle Müslümanlarla ilgilendi ve onlara vazunasihat ede-

rek güzellikle Hıristiyan olmalarını telkin etti. Şiddete karşı olduğunu ifade etti ve Hıristiyanlığın öğrenilmesi konusunda her türlü kolaylığı sağladı. Yardımcılarından da bu uğurda kendisi gibi Arapça'yı iyi öğrenmelerini istiyordu. De Talavera, seçtiği bu ikna yöntemiyle birçok Endülüslüyü Hıristiyan olmaya ikna etmede başarılı oldu. Hatta, Müslümanların ileri gelenlerinin çeşitli şekillerde ikna edilmesi suretiyle Grınata'da üç bin kişinin Hıristiyanlığa geçtiği araştırmalarda kayıtlıdır. Bu sebeple, ülke ileri gelenleri bu yöntemle ülkedeki Müslümanların Hıristiyanlığa sokulmaları işinin tamamlanacağını umuyorlardı. Ancak, hiç de beklendiği gibi olmadı.

Hıristiyanlaştırma uygulaması, her ne kadar yoğun bir faaliyetle sürdürülüyorsa da amaca hizmet edecek hızda gitmiyordu. Bu ise, işin acilen sonuçlanmasını bekleyenler açısından sabredilecek bir durum değildi. Krallar yeniden tahrik edildi ve Ferdinand ile İzabella, 1499 yılının Temmuz ayında De Talavera'nın yerine Kastilya-Tuleytula Başpiskoposu Fransisco Ximenez de Cisneros'u görevlendirdiler. Ximenez, Müslüman âlimleri toplayarak onlardan İslam'ı terk edip Hıristiyanlığa boyun eğmelerini böylece diğerlerine örnek olmalarını istedi. Kabul edecek olanlara güzel şeyler vaat etti ve reddedecek olanları da cezalandırmakla tehdit etti. Bu gelişme, Ximenez'in karakterini tanıyan mütedeyyin Müslümanları korkutmaya başladı. Ancak, onlar korkmak yerine dinlerini korumada daha kararlı davranmaya başladılar. Lakin, Ximenez olaylara vâkıf biri olarak işini bir an evvel bitirmek ve İspanya'yı Müslümanlardan temizlemek istiyordu. Bu amaçla evvela muhafazakâr ve mütedeyyin Müslümanlar üzerinde âdeta tedhiş/terör estirmeye başladı. Hıristiyanlaştırma baskısı, muhafazakâr Müslümanların yoğun olarak yaşadığı mahalle olan el-Beyyâzîn'de (Albaicin) çok canlar yaktı ve bu arada mahallenin merkez camii de San Salvador adıyla kiliseye çevrildi. Ximenez, Müslümanların pekçoğunu tutuklattı ve hapislere doldurttu. Sonra onların evlerindeki kitaplarını zorla toplattı ve içinde yüzlerce bilim-sanat değeri yüksek olan beş bin cilt kitabı şehir meydanında toplanan insanların gözü önünde yaktırdı.

Kitapların yakılmasının sebebi, Müslümanları Hıristiyanlaştırmanın önünde engel olarak görülmesiydi. Çünkü Hıristiyan idarecilerin inancına göre Müslümanlar Kuran-ı Kerim gibi dinî ve Arapça ki-

taplar sayesinde dil ve dinlerini kuşaktan kuşağa aktarabiliyorlardı. Ayrıca, Arapça'yı İslâmîyet'in kapısı ve Arapça Alfabeti'ni de Arap dilinin kapısı olarak telâkki ediyorlardı. Bu yüzden Müslümanlar kitaplardan ve Arap Alfabeti'nden arındırılmalydılar. Önce Grınata'da ve ardından Müslümanların yaşadığı diğer bütün Endülüs şehirlerinde kitaplar pazırlar tarafından toplatılıp şehir meydanlarında yakıldı. Yakılanlar sadece Kuran-ı Kerim ile dinî ilimlere ait kitaplar değil, aynı zamanda asırların birikimiyle milletlerden ve medeniyetlerden bir sonrakilere aktarıla gelen dünyanın bilim-sanat birikimini taşıyan binlerce cilt bilim, tıp, mühendislik, felsefe ve edebiyat kitaplarıydı. İlk elde yakılan beş bin Kuran-ı Kerim'den başka, diğer kitapların sayısı araştırmacılar tarafından seksen bin ve bir milyon gibi çok farklı rakamlarla ifade edilmektedir. Kitapların yakılmasının ardından, Arap Alfabeti yerine Latin Alfabeti'nin kullanımı zorunlu hale getirildi. Tıpkı, modern zamanların Türkiye, Endonezya, Nijerya, Malezya ve Somali gibi İslam ülkelerinde yapıldığı gibi.

Gelişen bu yıkıcı olaylar karşısında Endülüs Müslümanları büyük bir sıkıntı içine düşmüş oldular. Çünkü idareciler tarafından Teslim Antlaşması'nda kendilerine verilen bütün sözler ardı ardına çiğneniyor ve daha da vahimi kral ile kraliçe kendilerine artık sahip çıkmıyordu. Bu durumda istenmeyen yeni olayların patlak vermesi kaçınılmaz görü-

Kitapların yakılmasının sebebi, Müslümanları Hıristiyanlaştırmanın önünde engel olarak görülmesiydi. Çünkü Hıristiyan idarecilerin inancına göre Müslümanlar Kuran-ı Kerim gibi dinî ve Arapça kitaplar sayesinde dil ve dinlerini kuşaktan kuşağa aktarabiliyorlardı.

nüyordu. Ximenez, Müdeccen ailelerin Hıristiyanlığa dönmeyi reddeden evli-bekâr, kız-erkek ayrımı yapmadan bütün aile üyelerini toplatmaya başladı. Toplama işlemi sürerken 18 Aralık 1499 tarihinde bir olay meydana geldi.

Vaftiz edilecek çocuk ve gençleri toplamakta olan polislerden ikisi, Bâbü'l-Bünûd (Bib el Bonut) Meydanında mezkûr ailelerden birinin kızını zorla alıp götürmeye çalışıyorlardı. Bu arada kız, kendisinin Teslim Antlaşması şartlarına aykırı olarak zorla vaftiz edilemeyeceğini haykırarak çılgık atıyordu. O anda etraftan sesi duyanlar koşuyor ve polislerle atışmaya başlıyorlar. Ancak, kalabalık arttıkça iş çırgırından çıkarak kavgaya dönüşüyor ve polislerden biri öldürülüyor. Diğer ise, olayların büyümesinden korkan Müslüman bir kadının onu evinde yatak altında saklaması sayesinde ölümden kurtuluyor. Karışıklık büyümeye devam ediyor ve Müslümanlar toptan silaha sarılıyorlar. Böylece, Hıristiyan işgali altındaki Endülüs'te senelerce tekrarlanacak olan Müdeccen isyanlarının fitili ateşlenmiş oluyor. Müslümanlar doğruca Ximenez'in evini kuşatmaya alıyorlar. Akşamdan sabaha kadar kuşatma sürüyor ve Ximenez'i iki yüz silahlı muhafız başarıyla koruyor. Kraliyet Sarayı olarak kullanılan Elhamrâ'ya kaçtığı da söyleniyor. Sonunda kraliyet komutanlarından Tendilla, askerleriyle olaya müdahale ediyor



ve muhasaraları bölgeden uzaklaştırıyor. Ardından Müslümanların Tendilla, De Talavera ve Ximenez ile görüşmeleri on gün sürüyor. Müslümanlar kendilerini, hareketlerinin krala karşı değil de kralın kendilerine verdiği hakları çiğnemeye kalkışanlara karşı haklarını savunmak amacıyla yönelik olduğu gerçeğine dayandırarak savunuyorlar. Sonuçta, De Talavera arayı buluyor ve Müslümanlar silahlarını bırakmaya razı oluyor, içlerinden dört kişi cinayet suçundan idam ediliyor ve böylece olay kapatılarak herkes yeniden kendi meşgalesine dönüyor. Tabii ki, Ximenez de kendi işine...

Ximenez derhal İsbiliye'de bulunan kral ve kraliçenin huzuruna giderek olayı kendince onlara aktarıyor ve diyor ki: "Müslümanların bu isyanı Teslim Antlaşmasıyla kendilerine sağlanan can ve mal güvenliklerini ortadan kaldırmaktadır. Onların af dilemeleri ise, ya Hıristiyan olmayı ya da ülkeyi terk etmeyi kabul ettiklerini gösterir." Kraliyet tarafı Ximenez'i dinledi ve ona hak vererek istediği şekilde hareket etme izni de verdi. Elbette bu izin, Teslim Antlaşmasının açıkça çiğnenmesine yönelik kral tarafından izhar edilen ilk irade beyanı oluyordu. Anlaşılabacağı üzere bundan sonra Endülüslü Müslümanları çok daha sıkıntılı günler bekliyordu.

18 Aralık 1499 isyanında Müslümanlar içinde 1500 kişiye yakın bir grup düşman tarafıyla anlaşmayı reddetmişti. El-Büşşerât dağlarında bir kaleye sığınan bu isyancılar, kendilerine yapılan haksız uygulamalar karşısında artık isyan etmekten başka çarelerinin kalmadığını ilan ettiler. İçlerinden birini İbrahim b. Ümeyye adıyla reis seçtiler ve 1500 yılının Ocak ayından itibaren Gırnata'nın çevresindeki İspanyol savunma birliklerine karşı düzenli saldırılara başladılar. Kendilerine mücahitlerden pekçok katılım oldu. Bunlar, dağlarda ve ardından ovalarda pekçok kaleyi ele geçirdiler. Ancak, üzerlerine sevk edilen seksen bini piyade ve onbeş bini süvari birliklerinden oluşan kraliyet ordusuna karşı pekçok cephede direndilerse de sonunda yenildiler. İspanyollar, isyancıları erkek, kadın, çocuk ve genç-yaşlı demeden ele geçirdikleri insanların çoğunu katlettiler ve bir kısmını da köleleştirdiler. Gırnata isyanını Elmeriye'de Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine karşı duran Müslümanların isyanı izledi (Kasım 1500). Buraya sevk edilen kraliyet ordusu da isyanı bastırdı ve kraliyetin emriyle isyana katılan

bütün erkekler katledilerek mal varlıklarına el kondu, kadın ve çocukları da esir olarak alındı. Elmeriye'den sonra diğer yakın şehirlerdeki Müdeccenler de ardi ardına isyan ettiler. Ancak, hepsi de şiddetle bastırıldı ve büyük katliam ve esaret olayları yaşandı. İspanya Devleti Hıristiyanlaştırma faaliyetlerinde kararlıydı ve Müslümanlar da karşı koymakta.. Dolayısıyla, ara ara isyanların çıkması kaçınılmaz görünüyordu. 1568 Yılında Magrib ve Ortadoğu'daki İslam devletlerinden yardım umarak yapılan büyük isyandan sonra, artık sayıları ve umutları iyice tükenen Müdeccenler 1609 yılında çıkarılan bir kraliyet kanunuyla ülkeden tümüyle ve kesin olarak çıkarıldılar. Bu kanunun çıkışını hazırlayan önerilerden birini, Müslümanlara bakış açısını özetlediği için vermek istiyoruz.

1601 Yılında, Patrik Ribera krala bir öneri sundu. Önerisinde şu cümlelere yer veriyordu:

"Din, İspanya Krallığı'nın temel direğidir. Halbuki, Moriskolar (Müslümanlar/ Müdeccenler) Hıristiyan dininin gereklerini ve bereketini kabul etmiyorlar. Domuz eti yemiyor, içki içmiyor ve Hıristiyanların yaptığı işlerin hiçbirisini yapmıyorlar. Bu kötü durum, onların her şeye rağmen babaları ve dedeleri gibi Müslüman kalmalarından kaynaklanmaktadır. Özetle, Moriskolar katledilmeyi hak etmiş kâfirlerdir. Artık onlara acımak için hiçbir sebep kalmamıştır. İspanya, onların varlığı yüzünden büyük tehlikelere maruz kalmakta, onların isyanlarıyla uğraşırken pek çok mal ve can kaybetmektedir. Bu durumda yapılması gereken iş, derhal pazarlardan müteşekkil bir mahkeme kurulması, bu mahkemenin Moriskoların irtidadına (Hıristiyanlıktan çıkmış olduklarına) ve hıyanetine (vatan haini olduklarına) hükmetmesi ve açıkça onların mallarına el konularak ülke dışına sürgün edilmelerinin sağlanmasıdır".

Sonunda, 22 Eylül 1609 tarihinde asırlardır anılan o meşhur sürgün kanunu çıktı. Kanunda özetle vurgulanan şuydu: Müdeccenlere mallarını satarak İspanya'yı terk etmeleri için bir ay süre verilecek, Magrib'e göç etmek isteyenlere güvenli deniz yolculuğu sağlanacak, herhangi bir Hıristiyan ülkeye göç etmek isteyenlere teşvikte bulunulacak, ülkeden göç etmek istemeyenlere ise malları müsadere edilerek idam cezası uygulanacaktır.

"Din, İspanya Krallığı'nın temel direğidir. Halbuki, Moriskolar (Müslümanlar/ Müdeccenler) Hıristiyan dininin gereklerini ve bereketini kabul etmiyorlar. Domuz eti yemiyor, içki içmiyor ve Hıristiyanların yaptığı işlerin hiçbirisini yapmıyorlar.

Kanunun çıktığı haberi Müdeccenler arasında şimşek hızıyla yayıldı. İdareciler, kanunu uygulamak amacıyla Müdeccenlerin ileri gelenlerini topladılar ve onlarla ayrıntılar üzerinde anlaştılar. Malı mülkü yok pahasına satılan binlerce Müdeccen, zorla Hıristiyanlaştırılmış olsalar da, 1610 yılı bahar-yaz aylarında, yüzlerce gemiyle Magrib'e nakledildiler. Müdeccenlerin naklinde devletin her çeşit gemisi kullanıldığı gibi, pek çok İtalyan-İspanyol ticaret gemisi de kiralanmıştı. Ancak, bu özel gemilerin kiralama usulü ve uygulanmasında bazı insanlık dışı olaylar da yaşanmıştır. Şöyle ki, bazı ticari gemi sahipleri, taşıdıkları her insan başına İspanya devletinden belli miktarda bir ücret alıyorlardı. İspanyol tarihçi Rodrigo de Zayas'dan öğrendiğimize göre bu İtalyan-İspanyol tüccarlar, kıyıda gemilerini Müdeccenler ile doldurup denize açıyorlar, kıyıda görülmeyecek bir mesafeye geldiklerinde ise bütün Müdeccenleri/Müslümanları denize döküyor ve gemiyi tekrar doldurup daha fazla para kazanabilmek için hızla geriye İspanya kıyısına dönüyorlar. Yeneden binlerce Müdecceni gemilerine dolduruyor ve denize açılıp aynı vahşeti – katliamı yeniden yapıyorlardı.

Son olarak, Endülüslülerin Osmanlılar ile olan ilişkilerine az da olsa değinmek istiyoruz. Müdeccenler, şiddet politikalarına karşı direnirken bir yandan da Osmanlılar'dan yardım istemişlerdir. Ancak, Osmanlı Devleti çeşitli ve bize göre haklı nedenlerle Endülüs Müslümanlarına istedikleri şekilde yardım edememişlerdir. Osmanlılar'a bağlı denizci-

lerin İspanya kıyılarına saldırıları ve Müdeccenleri Magrib kıyılarına taşımaları şeklinde gerçekleşen yardım faaliyeti, aynı zamanda Osmanlı ile İspanya arasında süren Akdeniz ve Kuzey Afrika hâkimiyeti mücadelesinde de çok önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu konuyu biz, önümüzdeki bir yıl içerisinde yayımlanacak olan yeni kitabımızda ayrıntılarıyla ele almaktayız. Şimdi, hem Endülüslülerin Hıristiyan baskısı altındaki durumlarını ve hem de Endülüslülerin Osmanlılar'a bakışlarını yansıtmaya açısından önemli olduğu için, Endülüslülerden Osmanlı Padişahı II. Bayezid'e gönderilen bir mektuptan aldığımız bazı bölümlerle yazımıza son vermek istiyoruz:

Saygımız daim olan Halifemize selam
Kâfirlere zillet donunu giydirene selam

...

Yüce makamınız, payitahtınız İstanbul'a selam
Allah'ın askerleri tebaanız Türkler ile süslenen
ülkenize selam

Batı'da, Endülüs'te, dârülgurbette kalan kullarınızdan selam

...

Büyük ve korkunç bir musibete uğrayan kullarınızdan selam

Şeref ve izzetten sonra sakalları yolunan dedelerden selam

Barbarlarca elbiseleri alınıp yüzleri açılan analardan selam

Zorbalarca yüzleri ve saçları açılarak kiliseye sokulan tazelerden selam

Şeref ve izzetten sonra sakalları
yolunan dedelerden selam
Barbarlarca elbiseleri alınıp
yüzleri açılan analardan selam
Zorbalarca yüzleri ve saçları
açılarak kiliseye sokulan
tazelerden selam

Domuz eti ve murdar leşler yemeye zorlanan
ninelerden selam

...

Ezildik, hıristiyanlaştırıldık, dinimiz değiştirildi,
zulme uğradık!

Nerde o Muhammed'in yolunda haçlılara karşı
inançla cihat edilen günler!

...

(Hıristiyan İspanyollar) Verdikleri sözlerden
dönerek bizi Hıristiyan olmaya zorladılar.

Kuran-ı Kerimleri yaktılar, çöpe ve pislige karıştırdılar!

Dinimizle ilgili bütün kitapları hakaretle ateşe
verdiler!

...

Eğer oruç tutup namaz kılan bir Müslüman yakanırsa hemen ateşe atıyorlar!

Kendilerinin bâtil tapınaklarına, kiliseye gitmeyenleri ağır şekilde cezalandırıyorlar!

Ve onlardan kimilerini vurup, kimilerinin de mallarına el koyup zindanlara atıyorlar!

Ramazan ayında zorla yedirip içirerek orucumuzu bozuyorlar!

Peygamber efendimize küfretmeye zorluyorlar! Dügünde ve matemde o'nun adını anmayı yasaklıyorlar!

...

İdareciler, bu insanları dövüp ağır vergiler alarak zindanlara atıyorlar!

Papaz çağırıp Hıristiyan duaları ettirmeden ölümlerimizi gömemiyoruz!

...

Baskıyla isimlerimiz değiştirildi!

Aaah ah! bu alçak Hıristiyan milleti mübarek İslam dinini köpeklerin diniyle değiştirdiler!

Zaman nasıl da değişiyor! İsimlerimiz aptal Hıristiyan adlarına mı dönecekti!

Aah felek! Oğullarımız, kızlarımız her sabah papazlarla kiliseye götürülüyorlar!

Savunmasız masum çocuklarımız oralarda yalana ve günaha alıştırılıyorlar!

Nerde o temizlik ve nezâhat yeri olan camilerimiz! Kâfirler onları bir çöplük haline getirdiler!

Nerde ezan okunan minareler! Şimdi onlara

çanlar asıldı da şehâdet yerinde çan sesleri yükseliyor!

Aah nerde o güzel şehir! artık kafirler yüzünde derin karanlıklara gömüldü!

...

Hıristiyanlar bize tutsak köleymişiz gibi davranıyorlar! Kelime-i şehâdet getirmemiz bile yasak!

Bu yüzden, ne hale düştüğümüzü görseniz gözlerinizden sel akarcasına ağladınız!

Aah ah, ne hallere düştük! ne kadar kötü ve acıklı durumdayız!

Allah ve resulü adına sizlerden himaye ve yardım bekliyoruz.

...

Bize verilen sözlerden ve tanınan haklardan nasıl caydıkları, Roma'da oturan papalarından sorulmalı!

Bize yapılan bu zulüm ve baskıya sebep ne? ne kötülük etmiş ne günah işlemişiz?

Onlar mağlup durumdayken İslam hükümdarları hiçbir zaman verdikleri sözlerden ve tanıdıkları haklardan dönmediler.

Hiçkimse din değiştirmeye zorlanmadı, evinden çıkarılmadı zulmedilmedi ve namusuna dokunulmadı.

Çünkü söz namustur, ahde vefasızlık her millete suç ve ayıptır!

...

Allah bilir ki, peygamber efendimizin dini ve Allah'ın tevhidi halen aramızda yaşamaktadır!

Yine Allah şahittir ki, asla dinimizin değişmesi-ne razı olmayız ve dediklerini kabul etmeyiz!

Siz yüce efendimizden yardım ve dertlerimize çare bekliyoruz!

Himmetinizle derdimize deva olun ki çilemiz sona ersin!

Bâkî selam... hergün ve her saat Allah'ın rahmeti üzerinize olsun.

Yararlanılan Kaynak ve Araştırmalar

Anonim, *Nübzetü'l-Asr fi Inkidâi Devleti Benî Nasr*, (nsr.Muhammed ed-Dâye), Dimesq 1984

Arslan, E. Şekib, *el-Hulelü's-Sündüsiyye fi'ahbâr ve'l-Asâri'l-Endelüsiyye*, C.III, Kâhire, Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1936-39

Baysun, M.Cavid, "Moriskolar", *İA*, VIII (4. Baskı, Ankara 198), 428

Biştâvî, Adil Said, *el-Endelüsiyyün el-Mevârike*, Dimeşk 1985

Brown, Marguerite, *Magnificent Muslims*, N.York, New World Press, 1981

Burckhardt, Titus, *Moorish Culture in Spain*, N.York, McGraw-Hill Book Com., 1972

Burns, Robert I., "Spain, Christian – Muslim Relations", *Dictionary of the Middle Ages*, XI, New York, 1989, s. 374-381

Chakib, Benafri, *Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)*, Y.Lisans 1989

Chaytor, Henry J., *History of Aragon and Catalonia*, London 1933, (Çevrimiçi) <http://libro.uca.edu>, The Iberian Resources Online, Mart 2001

Chejne, Anwar G., *Islam and the West, The Moriscos*, Albany, State Univ. of N.York Press, 1983

İbn Haldûn, Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed (732-808/1332-1405), *el-Iber ve dîvânü'l-mübede'i ve'l-haber fi târîhi'l-Arab ve'l-Berber ve men âserahüm min zevî'ş-şe'nî'l-ekber*, C.VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979

İbnü'l-Hatîb, Lisânüddin Muhammed b. Abdullah el-Girnâti (713-776/1313-1374), *el-Ihâta fi'ahbâri Girnâta*, (Tahk. M. Abdullah İnân), C.I, Dâru'l-Mekşûf, I, Kâhire 1973, IV, Kâhire 1977

İlter, Aziz Sâmih, *Şimâli Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936

İnân, Muhammed A., *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs: Nihâyetü'l-Endelüs ve târîhu'l-Arabî'l-mütenassırîn*, VI, Kâhire, Mektebetü'l-Hâncî, 1997

Kettânî, Ali el-Muntasır, *İnbiâsü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, İslamabad, Camiattü'l-İslamiyyeti'l-Alemî, 1992

Kühayle, Ubâde A.R., *Târîhu'n-Nasârâ fi'l-Endelüs*, Kâhire, (yv.y), 1993

Lea, H.Charles, *A History of the Inquisition in Spain; el-Arab ve'l-Müslimün fi'l-Endelüs ba'de sukûti Girnata*, (Trc.H.Sâid el-Kcr-mî), Beyrut 1988

Levi-Provençal, E., "Moriskolar", *İA*, C.VIII, 427-28

Lomax, Derek W., *The Reconquest of Spain*, N.York, Longman, 1978

Makkârî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed et-Tilemsânî (ö.1041/1631), *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsü'r-ratîb ve zikri ve-zîrihâ Lisânüddin İbnü'l-Hatîb*, (Tahk. Yusuf M. el-Bukâî), Dâru'l-Fikr, C.II, Beyrut 1998

Meyuhas, A. (ed.), *Jews, Christians and Muslims in the Mediterranean World After 1492*, London 1992

O'callaghan, J.F., *A History of Medieval Spain*, Cornell University Press, Ithaca 1975

Özdemir, M., "İspanya Krallığı'nın XVI.Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası I", *AÜİFD*, XXXV, Ankara (1996), s. 243-284

Rıdvân, Nebil Abdülhay, *Cühûdü'l-Osmâniyyîn li inkâzi'l-Endelüs*, İfrîkiye eş-Şark 1991

Roth, N., *Conversos, Inquisition and the Expulsion of the Jews from Spain*, Wisconsin 1995

Şeyban, Lütfi, *Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, İz, İstanbul 2003

Şeyban, Lütfi, (Çevrimiçi) www.endulus.net

Zayas, Rodrigo de, "Endülüs'te Yüzbinlerce Müslüman Katledildi", *Endülüs'ten İspanya'ya*, Ankara 1996, s. 109-114